

'Muziek in de kerk'

Meer over muzikale samenwerking en lichte muziek in de kerk – interview met kerkmusicus Wim Ruessink:

'Ik heb wel eens gezegd dat er bij problemen in een gemeente geen visitator, mediator of andere begeleider aan het werk moet. Stuur er eens een jaar lang een kerkmusicus op af, dat komt de gemeente ten goede: opbouwen en verbinden met muziek!'

Beat brengt in beweging

Lichte muziek in de liturgie

INTERVIEW • In de ontwikkeling van de kerkmuziek is lichte muziek de laatste tientallen jaren niet meer weg te denken in de liturgische praktijk. Als we 'lichte muziek' zeggen, waar hebben we het dan over? En wat stelt lichte muziek aan eisen, wil je dat goed uitvoeren? Kerkmusicus Wim Ruessink vertelt over zijn gevarieerde praktijk, over beat in de muziek en zijn beleving van 'divine' in een eredienst.

Bij alles wat je doet en kunt, als generalist: wat heeft het meeste je hart?

'Dat ik mensen kan verbinden. Als dirigent net zo goed als op het orgel. Neem nu vanavond (het gesprek vond plaats op 10 augustus – red.). Tijdens het beiaardconcert op het carillon van de Grote of Sint-Stevenskerk in Nijmegen speel ik de bekende tango van Astor Piazzolla, Adios Nonino, die van de bruiloft van Willem-Alexander en Maxima, net nu deze week de vader van Maxima overleden is en vandaag begraven wordt ... Dat raakt mensen!'

Wat versta jij onder 'lichte muziek' in de liturgie?

'In protestantse kerken bedoelt men vaak Opwekkingsliederen, als men het over lichte muziek heeft. In de Verenigde Staten noemt men het contemporary worship music. De Rooms-Katholieke Kerk heeft wat betreft lichte muziek een voorsprong. Vanaf de jaren zestig, na het Tweede Vaticaanse Concilie, krijgen jongerenkoren een plaats voorin de kerk, met allerlei leuke, swingende muziek. Er wordt allerlei materiaal ontwikkeld zoals tijdschriften en werkmappen. Hun repertoire bevat puur liturgische muziek; in Gezangen voor Liturgie en Liedboek. Zingen en bidden in huis en kerk (2013) zijn er voorbeelden van te vinden.

**'Ik ben er voor het lied
en het lied is er ten dienste
van de liturgie'**

Protestantse lichte muziek voor de eredienst is ontstaan vanuit de evangelisatiebeweging. In de begintijd van de Opwekkingsbundels tref je bijvoorbeeld ook liederen van Johannes de Heer aan. In jeugddiensten klinkt ook andere evangelische muziek, zoals bijvoorbeeld die van Adrian Snell, Sela en Hillsong.

Kerkmusicus Wim Ruessink, Naber/Metzlerorgel, Jacobskerk Winterswijk

Foto: Martin Heinen

Wim Ruessink (1965) is kerkmusicus te Winterswijk. Hij is een muzikale duizendpoot, zo maakt een blik op zijn website duidelijk. Hij is beiaardier, organist, dirigent, componist en docent en daarnaast ook bestuurlijk actief. Klassiek geschoold, met een passie voor lichte muziek en jazz. Hij stapt net zo makkelijk van de orgelbank over op de pianokruk of neemt de melodica ter hand.

Dertig jaar geleden kreeg hij als student orgel en kerkmuziek de kans om een cantorij op te richten. De – toen gereformeerde – Commissie van beheer zei tegen hem: 'Zeg het maar, jij hebt de diploma's, wat moet er gebeuren?' 'Nou', zei Ruessink, 'er is een regeling (Generale regeling kerkmusici), laten we die maar volgen.' Zo kwam hij in 1990 op de loonlijst van Gereformeerde Kerk en heeft daar veel kunnen opbouwen. De kerk had vieren hoog in het vaandel had staan. Men vond het vanzelfsprekend om te investeren in kerkmuziek, er was dus aandacht en geld voor gebouwen, instrumenten, professionele ondersteuning en beroepskrachten. Momenteel functioneert Ruessink – samen met enkele hulpporganisten en popcantor Johan Klein Nibbelink – in een bloeiende kerkmuzikale praktijk. Winterswijk heeft twee cantorijen, twee gebouwen, vier orgels, een vleugel, een piano en een band.

Karakteristiek voor lichte muziek is de beat, een duidelijk, kenmerkend ritme, de puls in de muziek, een steeds herhaalde (maat)slag. Lichte muziek is dus te omschrijven als: muziek met een beat, te begeleiden met een muziekgroep.'

Dus vooral Opwekkingsmuziek?

'Ja, dat lijkt zo en een periode wás dat ook zo. Taizé als oecumenische beweging heeft ook een bijdrage geleverd aan de perceptie van wat muziek is en hoe die kan functioneren: met verschillende instrumenten, breder, verstild, dóórgaan, met een groep beleven (op reis naar Frankrijk en weer thuis in de gemeente verder uitbouwen).

Met de komst van Liedboek 2013 wordt duidelijk dat lichte muziek veel meer genres en een breder theologisch spectrum omvat. Er zijn diverse lichte-muziek-sporen te benoemen. Denk aan spirituals (Lied 249, 915), jazz (Lied 4a, 785), wereldmuziek als folk en ethnic, zoals Iona (Lied 27a, 301j, 936, 998), contemporary worship music, zoals Opwekking (139b, 891, 1005), Populärmusik in der Kirche (92a, 218), Nederlied, waaronder Psalmen voor Nu (130c, 163b, 533, 602).'

Hoe is lichte muziek in de eredienst terechtgekomen? Aan welke behoefte komt het tegemoet?

'In de rooms-katholieke context, zoals gezegd, vanwege de behoefte aan Nederlandstalig repertoire en de rol die jongerenkoren daarin speelden na Vaticanum II.

Voor wat betreft protestantse erediensten zijn er verschillende dingen die een rol spelen: de evangelisatiebeweging, het Leger des Heils (gebruik van blazers, een andere manier van instrumenteren), de Youth for Christ-beweging (jongerenwerk, koffiebars in de jaren zestig-zeventig), het fenomeen jeugdendienst.

In de orthodoxe vleugel kwam de HGJB (Hervormd Gereformeerde Jeugd Bond) met de bundel Op Toonhoogte. De bundel was aanvankelijk bedoeld voor het jeugdwerk, maar kwam al snel ook terecht in de eredienst. Natuurlijk, het is ook naïef om te denken dat je die twee zou kunnen scheiden.'

Waarom wil je lichte muziek in de eredienst?

Hoe ontstaat die vraag?

'Omdat het orgel niet meer het onbetwiste begeleidingsinstrument is. Dat is het overigens wel eeuwen lang geweest in de protestantse traditie.

Misschien speelt ook een rol dat men zich wil afzetten tegen de gevestigde kerk, men wil verlicht c.q. anders zijn. Lichte muziek als die van Opwekking is overigens in theologisch opzicht geen vernieuwing. Deze liederen bezingen een soort negentiende-eeuwse, bevindelijke theologie ('bloedtheologie', met veel aandacht voor het kruis van Christus). Men staat daarmee een andere theologie voor dan die van Liedboek 1973/2013.

Daarnaast kan het zijn dat het lied zelf vraagt om een andere muzikale benadering. Het is lastig om een lied op orgel te begeleiden dat daar niet voor bedoeld is. – Omgekeerd is het ook ongemakkelijk om met band een Geneefse Psalm te begeleiden. – Het gaat er om dat het lied tot zijn recht komt.

Een 'muziekprofiel' kan daarbij helpen: wat voor gemeente wil je zijn, hoe willen we vieren, hoe zingen we, wat hebben we daar voor nodig? Dat betekent ook dat je je beper-

kingen vaststelt en benoemt 'wat gaan we niet doen of wat kunnen we niet'.

Zo houd ik me bijvoorbeeld niet bezig met Psalmen op kloostertoon en ook niet met de grote liturgische werken van Huijbers en Oosterhuis. De breedte van Liedboek 2013 maakt dus ook dat je bepaalde onderdelen niet doet; het is niet mogelijk om het Liedboek van A tot Z te gebruiken. Zo wordt duidelijk: 'Dit kunnen we, dit kunnen we behappen, hier beleven we vreugde aan en dit werkt in de gemeente.' Werken met een muziekprofiel betekent dus ook keuzes maken.'

'Bezet' en 'onbezet'

'We kennen muziek die 'bezet' en muziek die 'onbezet' is. Bij een Geneefse psalm bijvoorbeeld, hebben velen een bepaald gevoel, hetzij positief, hetzij negatief: bezet dus. De tango van Piazzolla was onbezet; niemand kende het en opeens, tijdens de huwelijksdienst van Maxima, gebeurde er iets ... Onbezet wil zeggen dat je er geen beeld bij hebt, geen ervaring mee hebt, dat je er open en onbevangen naar kunt luisteren. Het Peruaanse Gloria a Dios (Liedboek 309a) is ook zo'n voorbeeld. Het leert zich in een paar minuten driestemmig zingen, met een simpele begeleiding van bijvoorbeeld een schudei en djembé. Dat verbindt: meerstemmig zingen, in een voor ieder nieuwe stijl. Daarmee krijgt een gemeente vleugels: 'Hé, we zingen iets nieuws! Zo klonken we nog nooit!'

Stelling: 'Het gaat meer om de beleving van een lied, dan om de tekst.'

'Daar ben ik het wel mee eens. Het gaat vooral om de beleving bij het zingen, maar dat geldt eigenlijk voor elk lied, niet alleen bij het lichte lied. Bij lichte muziek speelt ook mee dat je door de beat gemakkelijk meebeweegt met de muziek, er komt een lijfelijk aspect bij in de beleving. Belangrijk is ook dat je muziek samen beleeft, het geeft een gevoel van verbinding en gemeenschap. Anton Vernooij noemt in dit verband dat in een voetbalstadion hetzelfde gebeurt: samen zijn en zingen.'

Van oudsher is het kerkorgel het instrument om de samenzang te begeleiden. Hoe zit het met het begeleiden van lichte muziek?

'Lichte muziek begeleid je over het algemeen niet met een orgel, daar is iets anders nodig: een muziekgroep, een band met een solist. Ook zijn er liederen in de lichte kerkmuziek, waarvan je je moet afvragen of het wel de bedoeling is dat je zo'n lied gezamenlijk als gemeente zingt. Belangrijk uitgangspunt is dat je een lied begeleidt op een manier waarop het lied tot zijn recht komt.

Bedenk daarbij hoe een band in elkaar zit. Met een frontline met een of meer zangers en zangeressen die zo nodig solo zingen. En je hebt de backline, met de begeleiders. Later heeft men bedacht dat er ook een groep mensen meezingt met de frontline. Het kan zijn dat de zingende gemeente dan het lied in de weg zit. Maar je kunt ook op een andere manier participeren. Zitten of staan, meelesen met

de beamer en de beat in je lijf voelen is ook een manier van deelnemen aan de liturgie.

De gemeente kan ook instemmen met een lied door een korte frase of het refrein mee te zingen. Bijvoorbeeld bij Liedboek 130c, een variant op Psalm 130 van Psalmen voor Nu. Een muziekgroep of een solist zingt het couplet en de gemeente zingt alleen het laatste regeltje 'Heer, luister toch' (couplet 1) of 'Hij maakt jou vrij!' (couplet 4). Dan komt het lied goed tot zijn recht en de gemeente heeft een duidelijke rol. Dit vraagt enige creativiteit van de cantor, die zoiets bedenkt en aanreikt en de gemeente aanleert.'

Hoe maak je de gemeente vertrouwd met nieuwe lichte muziek?

'Voor mij zijn kernbegrippen in de liturgie: participatie van de gemeente en een lied zo uitvoeren dat het lied tot zijn recht komt. Een kerkmusicus dient dienstbaar te zijn aan het lied: 'ik ben er voor het lied, ik moet zorgen dat het lied in alle toonaarden gaat spreken'.

Het verhaal achter het lied vertellen, kan helpen. Neem nu Lied 997: '... en vele duizenden ontheemd', Dit lied is ontstaan in 1996 – onder andere naar aanleiding van de bomaanslag in Oklahoma City en de etnische zuiveringen in de Balkan tijdens de Bosnië-crisis – en klinkt zó actueel anno 2017 ...

Ik kruip bij zo'n lied dan zelf achter de vleugel, de cantorij zingt de eerste vier regels en de gemeente alleen de laatste twee: 'Genade Heer, hoor ons gebed, zie deze wereld aan!', als een Kyrie. Dan merk je dat het lied zijn werk doet, het komt binnen, mensen zijn geraakt ...

Bij het uitproberen van iets nieuws in het repertoire en in de liturgie adviseer ik zoiets vaker dan één keer te doen. Zing een nieuw lied eerst een aantal keren, geef het een kans, neem de tijd voor 'indalen', ontwikkelen en finetunen.'

Kwaliteit borgen

'Belangrijk vind ik dat je de kwaliteit van kerkmuziek goed borgt. Daarvoor is het noodzakelijk dat je musici toerust en goede opleidingen verzorgt. In de Verenigde Staten zien we verschillende inspirerende voorbeelden van hoe men investeert in kerkmuziek en liturgie. The Center for Congregational Song – met een jonge dertiger als founding director – gaat dit najaar van start en vraagt aandacht voor de waarde van samenzang. The Calvin Institute of Christian Worship (Grand Rapids) verzorgt een opleiding voor worship leaders, die verantwoordelijk zijn voor de flow van de liturgie, artistiek, instrumentaal, vocaal en liturgisch.'

Hoe ziet wat jou betreft het samenspel tussen voorganger en kerkmusicus er uit?

'Belangrijk is dat kerkmusici en voorgangers samen optrekken tijdens de eredienst en vooral ook tijdens de voorbereidingen. Mijn adagium 'Ik ben er voor het lied en het lied is er ten dienste van de liturgie' zou een vanzelfsprekende attitude moeten zijn; daar ben je op aan te spreken! Van

tevore heb ik contact met voorganger, als dinsdag of woensdag het voorstel voor de orde van dienst binnenkomt. Vertrekpunt is dat er tijdig wordt gecommuniceerd en dat de voorganger er open voor staat, dat er ruimte is.'

En wat als voorganger en kerkmusicus een heel verschillend idee hebben en het wordt spannend ...?

'Daar ben ik heel pragmatisch in. Als bijvoorbeeld een lied ook op een andere melodie te zingen is, dan doen we dat gewoon, wat mij betreft.

Het al of niet spelen van lichte muziek in de eredienst heeft bij mij in Winterswijk ook te maken met de gebouwen. In de akoestische Jacobskerk speelt de band nooit, omdat dat daar niet klinkt. Het werkt wel in diensten in de Zonnebrink. Als je zegt dat iets liturgisch of kerkmuzikaal niet kan, dan moet je wel een alternatief bieden.

Het liturgisch besef bij voorgangers en bij gemeenteleden kan best een impuls gebruiken. Een prikkelende vraag is bijvoorbeeld wanneer de eredienst begint. Is dat na votum en groet, bij het introituslied, of eerder, op het moment dat je je thuis kleedt om ter kerke te gaan? Zo zou je de dienst ook als beëindigd kunnen beschouwen als het orgelspel na de dienst geklonken heeft.'

Wat heb je nodig om lichte muziek uit te kunnen voeren?

'Wat betreft de musici: iemand die de frontline vormt, een of meer zangers, iemand die het voortouw neemt. Verder akkoordinstrumenten zoals piano of (bas)gitaar en een ritmesectie met percussie, slagwerk of schudei. En kijk eens goed rond in je gemeente, of daarbuiten, je vindt verrassend meer mensen dan je zou verwachten. Er is vast wel een fanfare of harmonie in de buurt, of een bandje, en iemand die bijvoorbeeld percussie speelt, bongo, djembé, cajon. Er is meer potentieel dan je denkt.'

Reageer eens op de titel 'Con Spirito – Geen geloof zonder muziek'?

'Ik draai het om: 'Ik geloof, omdat ik zing.' Mensen kunnen wonen in een lied.

Zelf ben ik altijd professioneel met muziek bezig. Ik zit zelden ontspannen naar muziek te luisteren, ik ben altijd analytisch bezig. Soms gebeurt het me dat ik meegenomen word in de liturgie, of in een concert; dan is er zomaar een uur weg ... iets is mooi verzorgd, je gaat er in op, je wordt opgetild; dan heb je het gevoel – om het met de Engelsen te zeggen: 'it's divine!'

Con Spirito betekent voor mij ook bezieling en bevlogenheid voor de eredienst, het verschil kunnen maken in de viering als voorganger en musicus. Liturgie is ten principale gezongen. Sommige muziek, zoals bijvoorbeeld de oosters-orthodoxe muziek van Chrysostomus, geeft een voortdurende beweging. Een soort 'Canto Ostinato', maar dan zingend. Daarin kun je de transcendentie van de muziek beleven.

Welke adviezen, tips en suggesties heb je?

Wat zijn de do's en don'ts van liturgie en lichte muziek?

- *Zoek regionale samenwerking.* Organiseer met gemeenten in de buurt een bijeenkomst voor bezinning en inspiratie, onder leiding van een bezielende kerkmusicus. Zo'n uitwisseling levert ook weer nieuwe ideeën en oplossingen op in de trant van 'O, doen jullie dat zo?' (het wiel

is al eens uitgevonden). Met zo'n impuls – zoals bijvoorbeeld voorheen de Liedboekdag of de zangavonden over Liedboek 2013 – kun je er weer even tegenaan (kun je weer jaren vooruit).

- *Ga na: wat wil je precies?* Wat zou je in je repertoire willen veranderen, verbreden, vernieuwen, verkleinen, vergroten? Stel daarbij reële doelen. Gebruik daarbij zo nodig het muziekprofiel als kapstok.
- *Stretchen*. Wees bereid om te schuiven, mee te bewegen met een ander, bijvoorbeeld met een andere manier van vieren. Dat stretchen is wel een wederkerige beweging, ook de andere dient bereid te zijn tot geven en nemen (dat mis ik nog wel eens, dat ontbreekt er nog wel eens aan).
- *Waarschuwing*. Wees als kerkmusicus bereid om breed naar het repertoire te kijken. Luister goed naar wat er gevraagd wordt (en verkoop niet je eigen winkel). Je hebt als organist of als cantor een dienende rol en functie; je bent er voor het lied (het lied is er niet voor jou) en voor de geloofsgemeenschap.

'Ik heb wel eens gezegd dat er bij problemen in een gemeente geen visitator, mediator of andere begeleider aan het werk moet. Stuur er eens een jaar lang een kerkmusicus op af, dat komt de gemeente ten goede: opbouwen en verbinden met muziek!'

Jaap (J.H.) van der Giessen is werkzaam bij de Dienstenorganisatie van de Protestantse Kerk als verbindend specialist bij het team Missionair van de afdeling Ondersteuning Gemeenten, onder andere voor pioniersplekken waarin vieringen/erediensten een centrale rol spelen. Ook is hij adviseur van de landelijke werkgroep Eredienst en Kerkmuziek. Hij was eerder als gemeenteadviseur actief in Zuid-Holland. Verder zingt hij in projectkoren en begeleidt hij als amateur-organist vrijwel wekelijks kerkdiensten.

E j.vander.giessen@protestantsekerk.nl

Marieke (A.M.) van der Giessen-van Velzen is eindredacteur van Handelingen, eind/beeldredacteur van TussenRuimte – missionair-verbindend-intercultureel (Nederlandse Zendingsraad) en hoofd/eindredacteur van Kerk in Zoetermeer. Zij heeft een eigen journalistiek bureau en zingt onder meer bij het Christelijk Vocaal Ensemble Cantica en het Projectkoor Oude Kerk Zoetermeer (Evensongs en Cantatediensten) en ook bij het Vocaal Theologen Ensemble.

E redactie.amg@online.nl

Dit interview verscheen in een themanummer 'Con Spirito – Geen geloof zonder muziek' van het kwartaaltijdschrift *Handelingen voor praktische theologie en religiewetenschap* (december 2017). W www.handelingen.com